



**Dinsdag 1 mei 2018**

**TivoliVredenburg - Grote Zaal - 20.15 uur**

**Inleiding 19.30 uur Jan Nuchelmans**

**Serie Barok & Klassiek**

# NICOLAS ALTSTAEDT & ARCANGELO

**Jonathan Cohen**, klavecimbel en muzikale leiding

**Nicolas Altstaedt**, cello

**Felix Mendelssohn 1809 - 1847**

Strijkerssymfonie nr. 4 in c (1821)

*Grave-Allegro; Andante; Allegro vivace*

**Carl Philipp Emanuel Bach 1714 - 1788**

Celloconcert in Bes Wq 171 (1751)

*Allegretto; Adagio; Allegro assai*

**Felix Mendelssohn**

Strijkerssymfonie nr. 5 in Bes (1821)

*Allegro vivace; Andante; Presto*

Pauze

**Johann Sebastian Bach 1685 - 1750**

uit 'Die Kunst der Fuge' (1748-1750)

Contrapunctus I, IV, VII, IX, XI en XIV

(De laatste fuga is voltooid door Bernard Labadie, gebaseerd op het voorbereidende werk van Davitt Moroney.)

**Joseph Haydn 1732 - 1809**

Celloconcert nr.1 in C, Hob. VIIb: 1 (ca. 1765)

*Moderato; Adagio; Finale: Allegro molto*

**Mendelssohn, grootgebracht met Bach**

Hij werd van jongs af aan grootgebracht met de muziek van Bach: Felix Mendelssohn. Als welvend wonderkind groeide hij op in Berlijn, waar hij zich vooral boog over zijn muzikale idolen uit het verleden, zoals Bach, Händel, Haydn en Mozart. Hij was het die de nog altijd voortdurende Bachrevival in gang zette, door in 1829, een eeuw na de première, Bachs Matthäus-Passion weer uit te voeren. Het ouderlijk huis van Mendelssohn in Berlijn was op zondagen een ontmoetingsplaats van musici, dichters en schrijvers. Hier kwamen Heinrich Heine en Wilhelm Müller over de vloer, en Carl Maria von Weber. Voor de wekelijkse concerten componeerde Mendelssohn al

vanaf zijn elfde liederen, kleine symfonieën voor strijkers en korte opera's. Ondanks de sporen van Bach, Händel, Haydn en Mozart vertonen de twee hier gespeelde strijkerssymfonieën geniale trekken en een voor een jongen van dertien jaar verbluffende fantasie en vaardigheid. Mendelssohn werd aangespoord de stukken te schrijven door zijn compositieleraar Carl Friedrich Zelter, die ook de leiding had over de Berliner Singakademie en daar een enorme bibliotheek met historische partituren tot zijn beschikking had. In hoeverre hij de jonge Mendelssohn heeft gestuurd bij het componeren van deze dozijn werken is onduidelijk. Opvallend is dat Mendelssohn na de drie eerste werken zijn Strijkerssymfonie nr. 4 opent met een langzame inleiding, die pas daarna voert tot het openings-*allegro*. Dat idee is ontleend aan de barokke kerksonate, die ook is opgebouwd met delen in de volgorde langzaam-snel-langzaam-snel. Over het algemeen hangt over de driedelige strijkerssymfonieën een waas van de Barok, en lijken vooral Händel en Haydn zijn sterkste voorbeelden te zijn geweest. In de snelle delen zijn al vroege staaltjes te horen van de vederlichte flitsende scherzi die voorbijkomen in bekendere werken van Mendelssohn, zoals de muziek bij Shakespeares 'Midzomernachtdroom'. Later oordeelde Mendelssohn over zijn strijkerssymfonieën als vingeroefeningen van een beginneling. Daarmee deed hij zichzelf eigenlijk tekort.

**Tussen Bach en Mendelssohn**

Dat Mendelssohn bij Zelter in de leer ging, had hij te danken aan zijn oudtante Sara Itzig. Zij was zeer begaan met zijn ontwikkeling en de favoriete leerling geweest van Wilhelm Friedemann Bach, Bachs oudste zoon. Ook ondersteunde zij financieel de weduwe van Carl Philipp Emanuel Bach, Bachs tweede zoon, toen die overleed in Hamburg in 1788. Zij liet haar unieke verzameling van Bach-handschriften na aan de Berliner Singakademie, waar zij zo vaak concerten had gegeven als klavecijniste. Dik tachtig jaar voordat Felix geboren werd, was Carl Bach aangetreden als hofklavecijnist (1738) van de Pruisische koning Frederik de Grote in Berlijn, een post die hij dertig jaar zou bekleden. In Berlijn liet Carl omstreeks 1742 van zich horen met de geruchtmakende Pruisische en Württembergische Sonaten voor klavecimbel, werken die werden 'gespeld' en bejubeld door Haydn, Mozart en later Beethoven. Ze behoren tot de beste muziek van de jongere generatie 'na Bach' en vertolken het nieuwe geluid van de *Empfindsamkeit* en de opkomende *Sturm und Drang*. De pompeuze grandeur van de Barok is hier verdwenen en verwisseld met elegantie en verfijnde expressie. Geleerde fugatische bouwwerken zijn grotendeels afgebroken en vervangen door een muziek die afwisselend heftig en smachtend is. Carls vader had er geen hoge pet van op: 'Dit is Berlijns blauw, dat wordt flets.'

**Carl Bach in Berlijn**

Veel van de muziek die Carl Bach destijds componeerde, was bestemd voor het openbare concertwezen in Berlijn, vermoedelijk ook zijn meer dan vijftig concerten, waaronder het hier uitgevoerde Celloconcert in Bes. Daarvoor stond hem de 'Musikalisches Assemblées' ter beschikking, een orkest vergelijkbaar met het collegium musicum (stedelijk muziekgezelschap) van zijn vader in Leipzig. Organisator erachter was Christian Friedrich Schale, cellist aan het Pruisische hof en vermoedelijk ook de eerste die Carls drie celloconcerten uitvoerde, waaronder dat van vanavond. Het is een bijzonder virtuoos en avontuurlijk werk, met technisch

veeleisende snelle delen, en een ontroerend en melancholisch langzaam deel, *Mesto* (bedroefd), met gedempte strijkers (*con sordini*). Het is een voorbeeld van het streven van Bach en van de dichter Gerstenberg om muziek te laten 'spreken' en gevoelens uit te drukken op een manier die het gezongen of gesproken woord benadert. Het snelle slotdeel is een spannende wedloop tussen de cellist en het strijkorkest, met snelle solopassages voor de cello, afgewisseld door orkestrefreinen. Hier en daar vertraagt het tempo voor langzame overpeinzingen, maar versnelt dan weer tot uitbundige levendigheid.

### Die Kunst der Fuge

Groot is het contrast met het inmiddels wereldberoemde werk dat Carls vader nog maar kort tevoren voltooidde: *Die Kunst der Fuge*. Het is een van de meest gezaghebbende, spraakmakende en mysterieuze muziekwerken uit de westerse beschaving. *Die Kunst der Fuge* is een haast tijdloos en kristalachtig kunstwerk en tevens een praktische verhandeling voor het schrijven van fuga's, het muzikale genre waarbij de stemmen elkaar achtervolgen en nabootsen in een uitgekiend en door strenge wetgeving beheerst lijnenspel. Dit was het opus waaraan de oude Bach nog in zijn laatste levensjaar 1750 polijste en schaafde als een onvermoeibaar wetenschapper. Het lijkt of hij aan het einde van zijn leven nog een laatste keer een proeve wilde geven van het waardevaste ambacht van het contrapunt, van die aloude kunst van het combineren van de ene melodie met de andere. Na het *Wohltemperierte Klavier*, de *Goldberg-Variaties* en het *Musikalisches Opfer* was Bach zo ongeveer de verpersoonlijking van de fuga en het contrapunt geworden.

Toen Bach in 1747 de Pruisische koning Frederik de Grote in Potsdam bezocht, kreeg hij niet voor niets het verzoek een fuga te improviseren. Bach moet geweten hebben dat hij als meester van de fuga de geschiedenis in zou gaan. En het lijkt of hij door het componeren van *Die Kunst der Fuge* de loop der dingen nog op overtreffende wijze heeft willen regisseren. Nog een laatste keer zou hij de kiemkracht van een handjevol noten demonstreren en hoe daaruit een kathedraal van tonen kon verrijzen van maar liefst anderhalf uur speelduur. *Die Kunst der Fuge* was na Bachs dood een merkwaardig lot beschoren. Het galante tijdperk van de Rococo het maar moeilijk met deze enigszins afschrikwekkende leerschool voor componisten en echte kenners. Bach had het graverwerk voor de uitgave nog voor een deel kunnen controleren, maar liet door zijn overlijden het project onvoltooid. Middels talrijke studies en tientallen bewerkingen heeft het nageslacht de geheimen van deze zwanenzang, die Bach vermoedelijk voor het klavecimbel bedoelde, gepoogd te doorgronden. Vanavond zijn zes van de in totaal tweeëntwintig delen te beluisteren: Contrapunctus I, IV, VII, IX, XI en XIV.

### Leven in een sprookjespaleis

Wie vanuit Wenen ongeveer zeventig kilometer naar het zuidoosten reist, stuit daar aan de grens tussen Oostenrijk en Hongarije op het meer van Neusiedler. Aan een van de uithoeken aan de zuidkant van dat meer ligt het beroemde slot Esterháza, dat de rijke Hongaarse edelman Nikolaus I Esterházy halverwege de achttiende eeuw liet bouwen. 's Zomers trok vorst Nikolaus vanuit zijn winterverblijf in het nu Oostenrijkse Eisenstadt met zijn hele hofhouding naar dit nieuwe

paleis. Het was omgeven door tuinen en reusachtige parken. Het geheel vormde zo'n doolhof dat er bij feesten plattegronden van het complex moesten worden uitgedeeld, zodat de gasten hun weg terug konden vinden.

In het sprookjesachtige paleis Esterháza woonde en werkte de componist Joseph Haydn tussen 1766 en 1790. Hij was er hofkapelmeester, dirigent van het hoforkest, en componist van kerkmuziek, van opera's, symfonieën, concerten en kamermuziek. Dankzij de voortreffelijke musici van het hoforkest lagen de mogelijkheden voor het op-rapen. Enkele spelers waren virtuoos en ambitieus, zoals eerste violist Luigi Tomasini en de cellisten Joseph Weigl en Anton Kraft. Het sprankelende Celloconcert in C staat met naam en toenaam in Haydns eigen *Entwurfkatalog* en het *Haydn-Verzeichnis* van 1805. Maar vreemd genoeg bleef de muziek onbekend tot 1961, toen die door onderzoeker Pulkert werd ontdekt in het Nationaal Museum in Praag, ongeveer twee eeuwen na het ontstaan van het concert (1761 - 1765). Het stuk werd zo goed als zeker geschreven voor Haydns goede vriend en collega, de cellist Joseph Weigl, is breed en boeiend opgezet en is het meest virtuoze celloconcert van die tijd. Hoewel het maar een jaar of vijftien scheelt ten opzichte van het Celloconcert van Carl Bach is het hoorbaar van een jongere generatie. Maar wel een die voortbouwde op zijn grote voorbeelden. Carl Bach en Haydn ontmoetten elkaar dan wel niet, maar hadden grote waardering voor elkaar en spraken dat uit in woord en geschrift.

Clemens Romijn

**Arcangelo** werd in 2010 opgericht door de dirigent, cellist en klavecijnist **Jonathan Cohen**. Het repertoire omvat muziek vanaf de vroege Barok tot de Klassieke periode. Sindsdien bracht het ensemble een 21<sup>ste</sup> eeuwse variant van *Sturm und Drang* in het westerse muziekleven. Daarvan getuigen de vele uitnodigingen bij (oudemuziek)festivals en belangrijke concertzalen, van Wigmore tot Carnegie Hall en van de Philharmonie in Berlijn tot de Musikverein in Wenen. Het ensemble won diverse prijzen, waaronder een Echo Klassik en een Gramophone Award. Jonathan Cohen is behalve artistiek leider van Arcangelo, ook vaste gastdirigent bij Les Arts Florissants, artistiek directeur van het Tetbury Festival en Artistic Partner van het Saint Paul Chamber Orchestra.

De Frans-Duitse cellist **Nicolas Altstaedt** was van 2010 tot 2012 BBC New Generation Artist. Het Celloconcert van Robert Schumann op het Lucerne Festival 2010 bij de Wiener Philharmoniker onder leiding van Gustavo Dudamel markeerde zijn internationale doorbraak. Sindsdien soleerde hij bij onder meer het Tonhalle-Orchester Zürich, het Tokyo Metropolitan Symphony Orchestra, het Melbourne Symphony Orchestra en Il Giardino Armonico. In Nederland was hij te gast bij het Nederlands Philharmonisch Orkest en het Rotterdams Philharmonisch Orkest. Nicolas Altstaedt is daarnaast een fervent kamermusicus en speelt met collega's als Antoine Tamestit, Vilde Frang, Lawrence Power en Janine Jansen. Recitals geeft hij met zijn vaste pianisten Fazul Say en Alexander Lonquich. Hij werkte met hedendaagse componisten als Thomas Adès, Nico Muhly en Bryce Dessner. In 2012 volgde Nicolas Altstaedt Gidon Kremer op als artistiek leider van het Kammermusikfest Lockenhaus. Sinds de start van het seizoen 2015/16 is de cellist bovendien chef-dirigent van de Haydn Philharmonie in Schloss Esterhazy in Eisenstadt.